

SZÉKELY DÉNES

KORUNK ÚJ VALLÁSAI

Die religiöse Situation hat sich verändert. Seit Jahrzehnten kann man feststellen, daß Europa und Nord-Amerika Missionsgebiete der Sekten und neuer Religionen geworden sind. Was ist die Ursache? Der Hintergrund dafür ist nicht nur die Säkularisation, sondern auch die Veränderung des Verhältnisses unter den Menschen, die Einsamkeit einerseits, und die Neugier, die Neugierigkeit andererseits. Außerdem hat die Bindungskraft der Kirchen abgenommen, während die Ersatzreligionen – esoterisch, spiritistisch oder neuoffenbarerisch geprägte Bewegungen – missionarisch sehr aktiv sind. Sie prägen das Denken der Menschen und sind vielfach die Voraussetzung neuer religiöser Formationen.

In diesem Artikel versuche ich drei Grundfragen zu beantworten: 1) woher kommt die innere Unruhe des Menschen, 2) warum interessieren die Religionen den Menschen überhaupt – antropologische Motivation, 3) wen sollen wir wählen oder wem folgen – Entscheidung

Évtizedek óta úgy tűnik, hogy Európát és Észak–Amerikát új vallások misszionálják. Vajon missziós területté vált ez a két kontinens? A század elejéig ezekből az országokból misszionálták a világ többi részét, most úgy látszik, ellentétes irányú áramlat indult meg, mégpedig az eddig missziós országokból Európa és Amerika felé. S ami ebben a folyamatban a leglényegesebb, most már nem a keresztények misszionálják a nem-keresztényeket, hanem fordítva, a nem-keresztények terjesztik vallásukat a keresztény világban. A világ nagy vallásaiban – iszlám, hinduizmus, buddhizmus – nemcsak nagy belső újjáéledés tapasztalható, hanem nyugat felé irányuló nagy missziós lendület is. Ez a lendület elsősorban a keresztény világ felé irányul, itt akarnak hódítani.¹ Alig akad olyan ország, ahol ne lenne tekintélyes számú vallási kisebbség (az Egyesült Államokban hivatalosan több mint 200 vallás létezik, kb. 2 millió muzulmán él Németországban, 1 millió muzulmán, fél-fél millió szikh és hindu Angliában). Jövőnket meghatározó problémáink más vallásokkal nemcsak távolról, hanem közlőrl is érintenek bennünket.

Az első világháború óta mindenütt korszakváltás van folyamatban – állapítja meg Oswald Spengler (1880–1936) német történész és filozófus az 1918-ban és 1922-ben megjelent *A nyugat hanyatlása* (= *Der Untergang des Abendlandes*) két kötetes művében. Eszerint a világtörténelmet nem a nemzeti államok felől kell megérteni, hanem a nemzeteket átfogó kultúrák-

¹Vö. GIUSEPPE DE ROSA, *Vallások, szekták és a kereszténység*, Budapest 1991, 190–191. A szerző szerint a keleti vallások nyugati meggyökereztetéséről van szó, mely egyben válasz a kereszténység ázsiai behatolására és befolyására. Ld. még *Lexikon der Sekten, Sondergruppen und Weltanschauungen* (szerk. HANS GASPER, JOACHIM MÜLLER, FRIEDERIKE VALENTIN), Freiburg 1992.

ból, melyeknek sorsuk a sarjadás, virágzás és hervadás. Éles elmével felismerte a modern európai irányzatok összeomlását, melyet mások is észleltek. Arnold Toynbee (1889-1975) angol történész és történelemfilozófus átveszi Spengler gondolatát, de optimista módon folytatja és nem hisz a nyugat hanyatlásában. Sőt még a kereszténység számára is reményt lát, mert az mindenüvé kihat és képesnek bizonyul az átalakulásra. Azonban kérdőjelessé vált az általa képviselt *egységes vallás* és *egységes társadalom* elmélete, mivel az egyik szinten történő globalizálás nem zárja ki a másik szinten történő regionalizálást. A világszerte folyamatban lévő homologizálás kapcsán azzal találjuk magunkat szemben, hogy a régi etnikai és vallási különbözőségek és ellentétek újra meg újra előtörnek.² Egyesek pesszimista módon nyilatkoznak az új vallási jelenségekről és egyfajta „összeesküvést” vagy a „trójai faló”³ veszélyét látják bennük, míg mások szerint paradigmaváltás történik, amikor lassan és nehezen egy „sokvallású ökumenikus világközösség”⁴ fejlődik ki. Vagy éppen egy „egységes világvallás”⁵ van kialakulóban?

Ha abból a tényből indulunk ki, hogy az emberi társadalom multidimenziós, komplex, akkor az új paradigmában sokféle életfelfogás, magatartás, életmód, nyelvjárás, társadalmi és gazdasági modell fog létezni. Most azonban nem az együttélés lehetőségeit akarom elemezni, hanem három alapvető kérdésre keresem a választ: miért az emberben a belső nyugtalanság, miért érdeklí az embert a vallás, és mit válasszunk, kit kövessünk.

1. Nyugtalan várakozás – elszemélytelenedés

Feszült várakozás és belső nyugtalanság uralkodott, amikor kétezer évvel ezelőtt Jézus megszületett Betlehemben. Az akkori Palesztina a rómaiak uralma alatt sínylődött, s nem csoda, hogy szabadulni akartak a nem kívánt hódítóktól – (fel)szabadítóra vártak. A politikai feszültség mellett vallásos nyugtalanság is volt. A zsidók vártak Valakit, akinek el kellett jönnie: „*Te vagy-e az, akinek el kell jönnie, vagy mást várjunk?*” (Lk 7,19) – hangzott a kíváncsiskodó kérdés Keresztelő Szent János tanítványai részéről. Egy másik alkalommal maga Jézus teszi fel a kérdést tanítványainak: „*Kinek tartanak engem az emberek?*” (Lk 9,18). Amint

²Vö. HANS KÜNG: *Projekt Weltethos*, München 1990. A továbbiakban mindig a magyar fordításra hivatkozom: *Világvallások etikája*, Budapest 1994, 150-155.

³Vö. JEAN VERNETTE: *Il New Age*, Milano 1991, 9, 229-233.

⁴Vö. HANS KÜNG: *Világvallások etikája*, Budapest 1994, 47 skk.

⁵Vö. LOTHAR GASSMANN: *New Age. Jön az egységes világvallás?*, Budapest 1991.

ismerős, az emberek véleménye megoszlott. Egyesek a jövődölések beteljesedését várták, mások a szabadítót – politikai értelemben is.

Ma is létezik ez a belső nyugtalanság, ha nem is nevezzük vallási nyugtalanságnak. Az ezredvég embere nem képes kimenekülni az erőszak hatalmából, nem tud megszabadulni a hatalmaskodóktól, akik egyéniségét veszélyeztetik, szabadságát korlátozzák, ellenőrzik, manipulálják.

Az kommunista elnyomatás éveiben az Egyház arra készült fel, hogy szembesül a szekularizált, ateista emberrel, akit csak az anyagiak érdekelnek. És kivel találkozott a '90-es években? A nyugtalan emberrel, a vallást vagy valláspótlékot keresővel, akit már nem büvöl el oly nagyon sem a tudomány, sem a technika, de még a piacgazdaság sem. A kiábrándulás jeleit tapasztaljuk az élet csaknem minden területén. Léptenyomon ilyensfélét hall az ember: „Adjanak mást nekem, mint amit a számítógép kidob! Adjanak okot a reménységre! Ki gyógyít ki halálos unalmamból? Hol találok valamit, ami felmelegíti a szívemet? Ki vállalja vezetésemet, ki lesz az én 'guru'-m? Ki tanít meg arra, hogy szétszakadt belső egységemet, énem egységét helyreállítsam?”⁶

Ezekre a kérdésekre kétezer éven keresztül szinte kizárólag a kereszténység adott választ, s ezáltal értelmet a létezésnek, az életnek. Ma az ezredvég fordulóján az értelmet-adók csak úgy hemzsegnek: a nagy keleti vallások mellett a kis trónkövetelők egész serege. A szekták és az új vallások minden világrészten elárasztanak, versengenek a hagyományos egyházakkal és be kell vallanunk nem kis sikerrel. Olaszországban – de nem csak ott – jelentős sikert mutatnak fel az új, hindu és buddhista jellegű keleti vallások. Nyugat-Európában egyre népszerűbb az asztrológia, mágia, spiritizmus, okkultizmus és a reinkarnáció. Természetesen ezek nem tartoznak sem a vallás, sem a szekta kategóriájába, de *álvallás* formájában sokaknál a vallás helyét foglalják el, és a saját hasznukra fordítják az emberi lélekben gyökerező vallási igényt.⁷

Nehéz osztályozni vagy csoportosítani a szektákat és a szektás tendenciákat. Az érthetőség kedvéért azonban különbséget kell tennünk a *szekták* és *szektás tendenciák* között. A szekta elnevezés olyan vallási mozgalom megjelölésére szolgál, melyet mindig a társadalmilag uralkodó (többség) vallás határoz meg. Minden szekta egyháznak tekinti magát és minden egyház szektának nevezi a szakadárok egyesületét. Ilyen volt a korai kereszténység is a zsidók szemében.

Magát a kifejezést két értelemben használják: 1) azoknak a hívőknek a mozgalmát jelenti, akik egy prófétát követnek, elfogadják tanítását és

⁶GODFRIED DANNEELS: *Krisztus, vagy a Vízöntő?*, Bencés Kiadó 1994, 6.

⁷Vö. GIUSEPPE DE ROSA: *Vallások, szekták és a kereszténység*, Budapest 1991, 7-8.

életformáját (sequi, secutus = követni), 2) saját egyházától vagy egy másik szektától különvált csoportot jelent (secedere = különválni), mely önmagába zárul, saját meggyőződését hirdeti. Ilyenek azok a szekták például, amelyek a Biblia bizonyos értelmezésére alapították létüket, általában egy-egy ihletett próféta (vagy messiás) köré tömörülnek, aki azt állítja, hogy egyedül ő értelmezi az Írást a Lélek szerint. Így szakadt el az adventisták a Baptista Egyháztól, majd belőlük származtak a Jehova tanúi, ebből született később az Ember Barátai nevű svájci irányzat. A keresztény eredetű szekták (Jehova tanúi, Mormonok, Darbysták, Új apostoli közösségek, Ember-barátok, Keresztény tudomány, Jövendő Világ stb.) közös vonása, hogy többnyire az Egyesült Államokból jönnek, általában millenaristák és messiás-hívők, az Úr közeli visszatérése várnak. Tagjaik között rendkívüli erkölcsi és szellemi igényű hívőket is találunk, de legnagyobb részük fanatikus. Az említett csoportok között a hasonlóság ellenére alapvető különbségek vannak. De a különbségek ellenére is van egy közös vonásuk, és pedig az, hogy szembeállnak a hivatalos egyházi és civil szervezetekkel.

A szektás tendenciák módszere elsősorban a személyiség elidegenítése és választási szabadságának korlátozása. Ilyenek például a *szinkrétikus vallások* (teozófia, antropozófia, szcientológia, Egyetemes Hit, Bha'ie, Rózsa-Kereszt, Élő Szellemiség stb.) hiveinek magatartása nem sokban különbözik a szekták tagjaiétól. Közös vonásuk, hogy más vallások tanainak a szintézisét akarják bemutatni, hogy ezáltal a jelenlegi pesszimista helyzetben a békét és a testvériséget megteremtsék. Hasonló nézeteket vallanak a *Keletről jövő mozgalmak*: Isteni Világosság Missziója, a Krisna-tudat Egyesülete, ismertebb néven Hare-Krisna, s a különféle buddhizmusok, melyek a nyugati világ életében, lélektelen felszínességében való csalódásra keresik a megoldást. Ezekkel párhuzamosak a *meditációs iskolák*, melyek szintén a belső tér, a csend, a kontempláció újra felfedezésére buzdítanak. Ide tartoznak a zen, a jóga, a transzcendentális meditáció, s a különféle belső keresést hirdető csoportok, mint az Alfa, az Arica stb.⁸

Az „új vallások” tehát a nyugati társadalom bűneivel és torzulásaival szemben mintegy ellenszerként jelennek meg, ugyanis belső békét és derűt ígérnek, azt állítják, hogy meg tudnak oldani minden külső és belső konfliktust. Mély lelki élményt ígérnek, nevezetesen önmagunk és a világ hiteles megismerését, amit a technizálódott és kifelé forduló nyugati civilizáció nem tesz lehetővé. Ez a civilizáció pénzre és sikerre szomjazik, célja csupán az anyagi

⁸Vö. JEAN VERNETTE: *Milyen kérdéseket jelent az egyházaknak a szekták elburjánzása?* in: Mérleg 3 (1977) 216–221.

jólét, nem kedveli a csendet, a meditációt, a befelé fordulást. Ezzel szemben az új vallások alternatív életmodellt kínálnak fel, melyet nyitottság, testvériség, szegénység, öröm és az elnyomás minden formájától való szabadulás jellemez. Valójában az új vallások agymosást gyakorolnak. A *guru* (vezető) valóságos lelki diktatúrát alkalmaz tanítványai körében, akik vak engedelmisséggel követik útmutatásaikat. Vajon az új vallások hívei megtalálják-e kérdéseikre, szorongásaikra és vallási igényeikre a választ? Nehéz erre felelni. Az biztos, hogy a követők nagy része nem vallási idítékok vagy érdeklődés alapján lesz „tanítvány”. Inkább gyakorlati érdekek vezetik őket: jó egészség megőrzése, formában-maradás, önfegyelem és koncentráció, vagy pedig pszichológiai szempontok: új élmények, amikor elmerül a Mindenben, jobb önismeret stb. Csak egy kisebbséget jellemez a vallási érdeklődés. Ezek pedig olyan keresztények, akik csalódtak az Egyházban, kritikusak, és a keleti vallásokban azt keresik, amit nem találtak meg a kereszténységben.⁹

Ezeknek a mozgalmaknak – „új vallásoknak” – a vonzóereje napjainkban egyre nagyobb. Többnyire azokra a fiatalokra hatnak, akik még sehol sem vertek gyökeret, s érzelmi kötődésre vágnak, vagy olyanokra, akik csalódtak az egyházakban, vagy egyszerűen nem ismerik ezeket, vallásilag tájékozatlanok. De a felnőttek és diplomázottak sorában is akadnak bőven, akik engednek a csábításnak. A szekták mindenfelé felkutatják híveiket. Mindig akadnak olyanok, akik sebeket kaptak szüleiktől, az iskolától, akiknek a papokkal volt valami nehézsége, vagy éppen az intézményes egyházzal kerültek ellentétbe, kifogásolják lassúságát, bürokráciáját stb. A szekták és szektás tendenciák éppen ezt a kiábrándulást használják ki. Sikerüket részben a toborzási missziós módszerüknek köszönhetik, részben a manipulációnak, de fő oka, úgy tűnik, korunk társadalmának elszemélytelenítő tendenciája. Az emberek gyakran válnak számokká, és ritkán bánnak velük úgy, mint személlyel (személyi kódszám, bankkártya, stb.). Ebből nehezen viselhető elhidegülés, elmagányosodás következik. Az „új vallások” éppen ezen a ponton lépnek közbe, sokkal inkább érzelmi, mint intellektuális közeledésükkel. A szív logikáját művelik, nem az értelmét. Kijelentik, hogy te egyetlen, páratlan vagy, s ehhez még hozzájárul a harmónia és a béke vágya, a stressz feloldása, lazítás, a bátorítás és a megbecsülés – egyszerűen emberszámba vesznek. Az ember nagyon is szükségét érzi annak, hogy meneküljön a névtelenségtől, hogy megőrizze és kiteljesítse saját énjét, egyéniségét. Senki sem akar névtelen, arc nélküli szám lenni a tömegben. A rejtett nagylelkűség, a névtelenség manapság nem vonzó. Szereplési lázban él az ezred-

⁹Vö. GIUSEPPE DE ROSA: *Vallások, szekták és a kereszténység*, Bp. 1991, 198–201.

végi generáció. Filmsztárok, top-modellek, énekesek, sikeres üzletemberek, milliomosok lettek a példaképek. Az érvényesülés hogyanja és mikéntje keveseket érdekel. A rajongók sokasága úgy fogadja el őket, amint vannak.

Az is igaz, hogy nem lehet egyszerre mindenki reflektorfényben. Valakinek háttérben is kell maradni. Ez a ránk kényszerített névtelenség azonban nem szabad hogy elfeledtesse velünk például azt, hogy személy szerint köszönetet mondjunk azoknak, akiknek köszönettel tartozunk. Legtöbbször elmulasztjuk személyesen megköszönni munkatársainknak a segítséget – legalább év végén, ha a névnap, ill. születésnap nem is jut eszünkbe! Ezt különösen nehéz gyakorolni egy nagy szervezetben, egy nagyobb vállalatnál, ahol lassan egyre személytelenebb az ügyintézés. Mire való a telefon, a computer, a fax, az e-mail? Gyorsan elintézzük ügyes-bajos dolgainkat, és nem veszünk észre a nagy veszélyt, egyre személytelenebb lesz emberi kapcsolatunk.

2. Antropológiai motiváció – vallási ébredés

Amint láttuk, az ember személyisége került manapság veszélybe. A lélektan szerint a személyiséget úgy kell felfogni, mint olyan képességekkel rendelkező központot, amely lényegénél fogva a világgal (tárgyakkal, személyekkel) való aktív kölcsönhatásban áll. Az ember léte első pillanatától fogva annyiban létezik, amennyiben a világ hat rá, és ő kihát a világra. Az ember számára nélkülözhetetlen a kapcsolat más személyekkel. Enélkül nem tanul meg beszélni, és saját énje is csak másokhoz való viszonyában fejlődik ki. Másrészt szükségét érzi, hogy feleletet találjon léte nagy kérdéseire: miért él, miért hal meg, miért érdemes küzdeni, szenvedni. Ezzel az ember túllépi az állati szintet és eléri a sajátosan emberit. Ezt az igényt nevezi a pszichológia szellemi szükségletnek, mely alapvető és általános. Hogy melyek az ember alapvető szükségletei, az részben attól függ, hogy mit tartunk alapvetőnek, lényegesnek, elsődrendűnek az embernél. Vannak, akik csak az ún. biológiai szükségleteket tartják alapvetőnek, mintha az ember nem lenne az első pillanattól fogva eszes lény. A kérdező ember szellemisége arról tanúskodik, hogy az ember *transcendentia sui*, az a lény, aki soha sem elégszik meg „kis mai magával” (Sík Sándor), meghaladja önmagát (E. Bloch).¹⁰

Az embert saját korlátainak, határainak megélése arra készteti, hogy valami abszolút értéket keressen, ami/aki túlhaladja önmaga korlátait és kimerítő választ ad kérdéseire. Minden létező felébresztheti az emberben saját korlátainak élményét, s ezzel együtt az abszolút keresésének vágyát, felismerését vagy elvetését. Az egyszerűbb társadalmi formákban a természet vagy ennek

¹⁰BÉKÉS GELLÉRT: *Istenkeresés*, Panonhalma 1991, 74-75.

erői (tenger, tűz, nap) és titkai (az élet eredete, fejlődése), az embert lenyűgöző megnyilvánulásai (vihar, csend) nagyon jó alkalmul szolgálnak az Isten keresésére és megtalálására. Főként a román származású vallástörténész Mircea Eliade (1907-1986) tanulmányai tették hozzáférhetővé a természetes népek szakrális világát.¹¹ A természethez közelálló ember még ma is vallásosabbnak tűnik, mint a modern ipari, technikai környezetben élő ember. Ez utóbbit gyakran az az érzés tölti el, hogy uralkodik a természetben, nincs neki alávetve. Szerinte a természet titkait meg kell érteni, nem pedig csodálni. Nem szabad azonban elfelejteni, hogy a természet egymagában még nem vezet szükségképpen Istenhez. Ez kitűnik abból is, hogy nem egy régi vallás megkülönbözteti a „szakrális” és a „profán” helyeket, időket, eseményeket.

Benkő Antal jezsuita atya, pszichológus Vergote vizsgálataira hivatkozva azt állítja, hogy a természethez való kapcsolattal egyenes arányban áll az ember érzékenysége, hogy felfedezze Istent a természetben.¹² A következő sorrendet figyelte meg: legfogékonyabbak erre a földművesek, kevésbé a munkások, még kevésbé az alkalmazottak és kereskedők, s végül az értelmiségiek. Továbbá az Isten-keresés négy motivációs helyzetét állapította meg: a) szenvedés, csalódottság, frusztráció. b) az Isten-keresés második motívuma az erkölcsös élet utáni vágy. Pl. vallásukat nem gyakorló szülők kívánják, hogy gyerekeik jó vallásos nevelést kapjanak. c) annak tapasztalása, hogy az emberi értelem és tudás korlátozott. d) a negzedik a szorongás érzése. Ez utóbbi különösen a mai embernél tölt be fontos szerepet. Ezen keresztül könnyebben jut Istenhez, vagy legalábbis hamarabb merülhet fel nála az Isten utáni vágy, mint a természet szemlélete által vagy külső frusztrációk megtapasztalásakor. Meg kell jegyeznünk – mondja a szerző –, hogy az említett helyzetek egyike sem rendelkezik meghatározó erővel. Kiindulópontok lehetnek az Isten-keresésben, de a vallás ellen is fordíthatnak.¹³ Ezért az ember felelhet igennel is, amikor ilyen körülmények között felmerül benne az Isten gondolata, de nemmel is. Érdemes megjegyezni, hogy egy 1987-es közvéleménykutatás szerint az USA-ban a lakosság 94%-a istenhívőnek vallotta magát, 1989-ben Németországban egy Allenbach körkérés

¹¹Vö. M. ELIADE: *Vallási hiedelmek és eszmék története*, I-III. köt., Budapest 1994-1996.

¹²Az I. Vatikáni Zsinat dogmaként tanítja ezt a hitigazságot (DS 3004), s a Szentírásra hivatkozva (Róm 1,20) kijelenti, hogy Isten a teremtett dolgokból az emberi ész természetes világosságával biztosan megismerhető. A filozófiában pedig a *theodicea* foglalkozik az Isten-kérdéssel, melyet korábban „*theologia naturalis*”-nak neveztek, mert azt tartalmazza, amit természetes gondolkodásunkkal Istenről elmondhatunk.

¹³Vö. BENKŐ ANTAL: *Bevezetés a valláslélektanba*, Róma 1979, 103-117.

szerint 70 %, és csak 13 % nem. Nagy-Britanniában a *Sunday Times* és a *Sunday Telegraph* 1990 elején közli, hogy a lakosság 3/4 része hisz egy „természetfölötti lény”-ben. Nyilván, ma minden nyugati vallás radikálisan konfrontálódik az elvilágiasodás problémájával. A szekuláris világi társadalom azonban még korántsem nevezhető minden további nélkül vallástalannak.¹⁴ A vallási nyugtalanság rámutat az ember szellemi szükségletére, élete végső céljára – az Istenre –, aki nélkül élete nagy kérdéseit nem tudja megválaszolni (*transcendentia sui*).

Vitathatatlan tapasztalati tény, hogy nemvallásos emberek vallás nélkül is tudnak erkölcsileg tájékozódni, erkölcsösen élni, hiszen a történelem során gyakran a nemhívők voltak azok, akik életük példájával új értelmet adtak az emberi méltóságnak, és sokszor többet tettek a lelkiismereti és a vallásszabadságért, egyéb emberi jogokért, mint a vallásos kötelezettségben élők. Antropológiailag tagadhatatlan, hogy sok nem vallásos ember is rendelkezik alapvető célokkal és prioritásokkal, értékekkel és normákkal, ideálokkal és modellekkel, az igaz és a hamis kritériumaival. Az embernek, mint értelmes lénynek megvan a képessége felelősséget vállalni önmagáért és a világért istenhit nélkül is.¹⁵ A nemzetközi szervezetek, mint az ENSZ és az UNESCO szempontjából felbecsülhetetlenül fontos, hogy a vallásos emberek elismerjék, hogy a nem-vallásos emberek, akik magukat humanistáknak vagy marxistáknak vallják, szintén képesek, a maguk módján, az emberi méltóságot és az emberi jogokat képviselni és védeni. Hívők és nem-hívők valóban együtt képviselik az ENSZ 1948. december 10-én kiadott az emberi jogokról szóló nyilatkozat első cikkelyét: „Minden ember szabadnak születik, egyenlő jogokkal és méltósággal. Értelmelemmel és lelkiismerettel rendelkezik, és egymás iránt a testvériség szellemében kell viseltetnie.” Ez magába foglalja a vallásszabadság jogát mindkét értelemben: szabadság a vallás gyakorlására vagy nem gyakorlására. A vallásszabadság joga következőképpen a vallástalanság joga is: „Mindenkinek joga van gondolati, lelkiismereti és vallásszabadságra. Ez a jog magába foglalja a vallás vagy hit megvallását egyedül vagy közösségben, nyilvánosan vagy zártkörűen, tanítással, gyakorlással, istentisztelettel vagy a vallásos előírások betartásával” (18. cikk.).

A fenti ténymegállapításokból legalább egy következtetést le kell vonnunk: vannak, akik bizonyos *spirituális tapasztalatokat* keresnek, s az életüknek valamilyen misztikus dimenziót szeretnének adni. Egyesek ilyenfajta igényüket megtalálják az Egyház közelében, a karizmatikus

¹⁴Vö. HANS KÜNG: *Világvallások etikája*, Budapest 1994, 74.

¹⁵Vö. HANS KÜNG: *Világvallások etikája*, Budapest 1994, 65.

újjáéledésben, a hittvaló és tanúságtevő közösségekben, míg mások marginális egyházi mozgalmak, keleti utak vagy az ezotérizmus felé fordulnak. Sok fiatal vallásos, anélkül, hogy hinne.¹⁶ Talán elérkezett Karl Rahner anonim keresztényeinek az időszaka? Valami megmozdult a jelen korban élő ember szívében. Mindez talán nem egyéb, mint a természetfölötti, a szakrális dolgok vonzása? Vagy talán olyan természetes igény kifejeződése, amelyről mintha megfeledeztünk volna: az ember nem csak gondolkodó és társadalomban élő állat, az ember vallásos lény is.

3. A vallás, mint állásfoglalás – döntés

Az előző két pontban arra próbáltam rávilágítani, hogy az embert nyugtalanító kérdések túlmutatnak önmagán. Azt is próbáltam érzékelteni, hogy a vallásosság az ember személyiségében gyökerezik. Az emberi személy méltóságán alapszik a vallásszabadsághoz való jog, mely „mind az Isten kinyilatkoztatott szavából, mind pedig magából az észből megismerhető” – tanítja a II. Vatikáni Zsinat (DH 2).

Korábban már említettem, hogy a szekták és szektás tendenciák között a hasonlóság ellenére alapvető különbségek vannak. Az utóbbinak a módszere elsősorban a személyiség elidegenítése és választási szabadságának korlátozása. Itt újból a zsinatnak a vallásszabadságról szóló tanítását idézhetjük, mely szerint „az emberi személynek joga van a vallásszabadsághoz. Ez a szabadság abban áll, hogy minden embernek mentesnek kell lennie a kényszerítől... ne akadályozzák abban, hogy – jogos határok közt – lelkiismerete szerint cselekedjék akár magánéletében, akár a nyilvánosság előtt...” (DH 2).

Ezt egy a mindennapi életből vett példával lehet legjobban érzékeltetni. Arra a kérdésre, hogy miért vallásos valaki, a legegyszerűbb és legvilágosabb válasz: mert hiszek. Más szóval: az ember vallásos, mert az Isten, a túlvilági mellett foglal állást.

Őszinte vallásosság komoly állásfoglalás nélkül nem lehetséges. Legtöbbször lassan élik bele magukat a hitbe, lassan lesznek vallásosak vagy a környezet hatására, vagy a vallásos nevelés eredményeként. Ilyenkor gyakran háttérbe szorul az a kíváncsi, hogy az ember megérezze, szükség van a személyes állásfoglalásra is. Az értelem és az akarat állásfoglalás mellett az érzelem szerepét a vallásosságban és a döntésben nem vitatjuk el. Némelyeknél viszont egészen váratlanul lép fel a döntés szükségessége és az ezt követő változás. Ezt nevezzük „pálfordulás”-nak vagy konverciónak.

¹⁶A II. Vatikáni zsinat tanítása szerint nincsenek kizárva az üdvösségből azok, „akik önhibájukon kívül nem jutottak el az Isten kifejezett ismeretére, de iparkodnak becsületesen élni” (LG 16).

Itt most nem térünk ki a döntés motivumának pszichológiai elemzésére (krízis, szociális viszonyok, kataklizma stb.), hanem megelégszünk annak a ténynek a felismerésével, hogy mindkét esetben állásfoglalásról van szó.

A hit megköveteli a személyes állásfoglalást, de ehhez nem szükséges, hogy valaki filozófiailag vagy teológiailag iskolázott legyen. Sokan vannak, akik katolikusnak vallják magukat, és életüket ismerve nem lehet kételkedni, hogy legtöbbször rendszeresen imádkozik, templomba jár, tiszteli a szenteket (Szűzanya, Szent József, Pádai Szent Antal, Szent Rita stb.) Van tehát vallásos tapasztalatuk és motivációjuk. Ezek gyakran keverednek személyes érdekekkel, hitismeretük sokszor silány vagy hiányos. Vallásosságuk tehát nem annyira Isten kinyilatkoztató szavára épül, hanem az emberben lévő alaptapasztalatra és szellemi alapszükségletre. Ebben az esetben a vallásosság inkább élmény, tapasztalat marad, mint érett, tudatos hit.¹⁷ Vannak azonban, akik tudatosan törekszenek hitük alaposabb megismerésére, a hit szerinti életre és mindig készen állnak, hogy számot adjanak keresztény hitük alapjáról: „Mindig álljatok készen arra, hogy megfeleljetek mindenkinek, aki reménységtekről kérdőre von titeket” (1 Pt 3,15). Ezt a szentírásit igényt fogalmazta meg Szent Anzelm (1033-1109) szállóigévé vált híres kifejezésében: *fides quaerens intellectum* (a megértést kereső hit). A hívő keresztény ember jobban meg tud felelni a kor kihívásainak, ha hite ésszerű hódolat az önmagát kinyilatkoztató Isten előtt.

Az Isten-kérdés a legmélyebb egzisztenciális kérdés. Isten keresése nem csak elméleti, spekulatív kérdés, mellyel csupán a filozófusok foglalkoznak, hanem a legbensőségesebb és leggyakorlatibb kérdés is, amely irányt szab az emberi élet értékeinek és a jövő alakításának. Érinti az élet végső értelmét a maga teljességében és a legbensőségesebb szó az Én-hez, a személyhez. Minden jel arra mutat, hogy az Isten-kérdés nem a természettudományos kutatás vagy a kulturális kérdések területéhez tartozik, amellyel földi életünket akarjuk kényelmesebbé vagy emberibbé tenni. Éppen ezért ezt a kérdést sem a tudományos haladás, sem a civilizáció fejlődése nem teheti feleslegessé és nem is szüntetheti meg. Ezért tűnik illúzióknak az a felfogás, hogy valamikor az Isten-kérdés meg fog szűnni.¹⁸ Jóllehet az Isten-kérdés a filozófia számára elméleti kérdés, de az ember számára egzisztenciális jelentő-

¹⁷Vö. BENKŐ ANTAL: *Bevezetés a valláslektanba*, Róma 1979, 138.

¹⁸ August Comte (1789-1857), pozitívista filozófus azt állította, hogy a természettudományok haladása meg fogja szüntetni az Isten-kérdést és a vallást. Vö. JOHANNES HIRSCHBERGER: *Kleine Philosophiegeschichte*, Freiburg in Breisgau 1973, 181-182. NYIRI TAMÁS: *A filozófiai gondolkodás fejlődése*, Budapest 1977, 30.

sége is van. Ez azt jelenti, hogy nem elég csak bizonyítani, hogy létezik valamiféle Abszolútum, hanem észre kell venni azt is, hogy milyen jelentőséggel bír az emberi lét számára. Mert ha valaminek nincs jelentősége számomra, akkor felesleges, kihagyhatom az életemből, sőt annak a létezése tagadható is. Az igaz Istent akkor találhatjuk meg, ha személyes kapcsolatba juthatunk vele. Ebben nagy segítségünkre van a második isteni személy, aki értünk emberré lett, mindenben hasonlóná lett hozzánk, a bűnt kivéve (vö. Zsid 5,15).

Újból a zsinatot idézem: „Mindenkinek kötelessége s következőleg joga is a vallási kérdésekben az igazságot keresni, hogy alkalmas eszközök igénybevételével, okosan alakíthassa ki magában azt a lelkiismeretet, amely helyesen, az igazságnak megfelelően ítélkezik” (DH 3).

A helyes döntés megkönnyítése érdekében Hans Küng, német teológus nyomán három kritériumot különböztethetünk meg: 1) akkor jó és igaz egy vallás, ha *humánus*, azaz nem nyomja el és nem rombolja le az emberiséget, hanem védi és erősíti. 2) akkor jó és igaz egy vallás, ha hű marad saját *eredetéhez* vagy *kánonjához*: forrásaihoz, mérvadó Írásához vagy ahhoz az alakhoz, amelyre vagy akire állandóan hivatkozik. 3) sajátos keresztény kritérium szerint pedig akkor és annyira jó és igaz egy vallás, amennyiben elméletében és gyakorlatában felismerhető *Jézus Krisztus* szelleme. Ez utóbbi kritériumot közvetlenül csak a kereszténységre szabad alkalmazni, de közvetve más vallásokra is alkalmazhatjuk.¹⁹

Az egész újszövetségi kereszténység számára végérvényesen Jézus Krisztus a mérvadó: egyedül ő Isten Felkentje. A legősibb és legrövidebb hitvallása hitünknek: „*Iesous Kyrios*” = „Jézus az Úr” (1 Kor 12,3). Az Újszövetség szerint tehát a hívő keresztény számára csak egy igaz vallás van: a kereszténység, amennyiben az egy igaz Istenről tanúskodik, aki Jézus Krisztusban nyilvánította ki magát. Azonban az egy igaz vallás nem zárja ki más vallások igazságát, hacsak nem mondanak kifejezetten ellent a keresztény *örömhírnék*, kiegészíthetik, korrigálhatják és elmélyíthetik a keresztény vallást. A II. vatikáni zsinat elismerően szól a más vallásokban található értékekről: „A katolikus egyház semmit sem vet el abból, ami ezekben a vallásokban igaz és szent”, de ugyanakkor kihangsúlyozza, hogy egyedül Jézus Krisztusban találja meg az ember a vallásos élet teljességét (vö. NA 2.), Ő „az út, az igazság és az élet” (vö. Jn 14,6).

¹⁹Vö. HANS KÜNG: *Világvallások etikája*, Budapest 1994, 132.